

עלון שבועי נחלת שדה

חידושי תורה בדרך הדרוש
והאגדה על פרשת השבוע

מאת מחבר סדרת הספרים "נחלת שדה" על התורה והמועדים

0908 ק"פ פופט מ'91 - שנת ה'תשס"א ע"ה ה' אלול 230

לתגובות/הערות/דרשות והרצאות ניתן לפנות לטלפון - 050-4145482

ניתן לקבל את העלון במייל etayba1@gmail.com

הנושא: שבת הגדול - רבי אליעזר הגדול

הגדולה אשר עשה ה' במצרים", כלומר החסד אשר עשה ה' במצרים, ומפרש איזה חסד היה למצרים, ואמר הפסוק "ויראו העם את ה' ויאמינו בה' ובמשה עבדו", שהחסד הוא, שהם היו כלים שיהיו העם יראים את ה' ויאמינו בה', כלומר שהיו כלים להאמונה בה'.

לפי דבריו יש לתת טעם חדש ל"שבת הגדול" כי היה בשבת זו חסד עם המצריים, כיון שעל ידי העונש שקיבלו "למכה מצריים בבכוריהם" נתקדש שם שמים.

מעתה נבוא ונבאר מדוע בחר ההשגחה את יום השבת, כתב היעב"ץ בסידורו (חלק ביה"כ לשכת שרים בית מה) שתקנו לומר שיר של פגעים "יושב בסתר" בשחרית של שבת לשמירה, "ועם שכתב בזהר שבכניסת שבת מתעברים ומסתתרים בנוקבא דתהומא רבא על כרחך צריך לומר דוקא כשישראל שומרים שבת כהלכתה, אבל כשאינם נזהרים כראוי, אז אדרבה מתגברים בליל שב"ק לפי שהיא שעת שליטתן וכו', וכן הוא לפי הנודע בחכמה במערכת השמימית ששני כוכבים רעים שולטים בו מאדים בלילה שבתאי ביום, גם ע"ד הסוד וחכמת האמת ידוע, כי יש בו התעוררות הדינים ביותר מחמת עליית המלכות (עי' ספר מצות שמורים) וביחוד מאחר שמחזרים אחריהם לבטלם ולסלקם באותה שעה, לכן כשמוצאן במה להיאחז מתפשטים יותר וצריך שמירה מעולה". עכ"ל היעב"ץ.

וכן כתב רבי יהונתן אייבשיץ זצוק"ל בספרו יערות דבש (חלק שני, דרוש ב'): אמנם בשבת ידוע - זולת עם ישראל דהם נשגבים למעלה מהמזל, כל העכו"ם הם יושבים תחת מזל שבתאי, שמורה על ביטול וחורבן ושממה ועצבות כנודע, ולכן רוב עכו"ם על פני אדמה מתעצבים ומקוננים ביום השבת, כי המזל מוליד עצבון בטבע והירוס בכל ענינים, ולכן נוסח התפלה, ולא נתתו לגוי הארצות, כי להם השבת לעצבון גדול וכו'. ע"כ.

נמצא כי ביום השבת מתעוררים הדינים בעיקר על אומות העולם עוברי רצונו יתברך, ונראה לומר, כי אין זה מחמת מידת הדין השולטת בשבת, אלא להיפך מחמת מידת החסד השולטת בשבת, כי כפי שהתבאר מדברי קדשו של הקדושת לוי, חסד הוא לרשע שמקבל הוא את עונשו, ולכן בשבת קודש יום בו שולט החסד, בוחר בורא עוהלים להעניש את עוברי רצונו לעשות עמם חסד, שעל ידם מתקדש שמו יתברך בעולם.

מאותו טעם בחר הקב"ה דוקא את יום השבת להעניש את המצריים "למכה מצרים בבכוריהם", כיון שביום השבת מתעורר חסד זה לקדש שמו יתברך על ידי ענישת הרשעים.

מעתה נבוא ונבאר מה שמצינו אצל התנא רבי אליעזר בן הורקנוס שבמקומות רבים בדברי חז"ל מופיע שמו של רבי אליעזר בתוספת הכינוי "הגדול" (סוטה פרק ט' משנה ט"ו בבלי ברכות ו. ועוד מקומות רבים), אמנם רבי אליעזר נחשב לאחד מגדולי התנאים אך מפני מה זכה לאותו כינוי שלא זכו לו האחרים?

רבי ראובן מרגליות בספרו "מחקרים בדרכי התלמוד" משער שזכה לכינוי זה על הנהגתו שלא לומר דבר שלא שמע מרבו

שבת קודש הבאה עלינו לטובה, שהיא השבת שלפני חג הפסח, נקראת בפי כל ישראל "שבת הגדול", כמו שכתב הטור (סימן ת"ל): שבת שלפני הפסח קורין אותו שבת הגדול, והטעם לפי שנעשה בו נס גדול, שפסח מצרים מקחו בעשור כדכתיב (בא י"ב, ג) "בעשור לחודש הזה ויקחו להם איש שה לבית אבות שה לבית", ופסח שיצאו ישראל ממצרים היה ביום חמישי כדאיתא בסדר עולם, ונמצא שעשרה בחודש היה שבת, ולקחו להם כל אחד שה לפסחו וקשר אותו בכרעי מיטתו, ושאלום המצריים למה זה לכם, והשיבו לשחטו לשם פסח במצות השם עלינו, והיו שיניהם קהות על ששוחטין אלוהיהם, ולא היו רשאים לומר להם דבר, ועל שם אותו הנס קורין אותו שבת הגדול". עכ"ל.

נמצא כי הנס בשבת הגדול היה לא רק עצם לקיחת השם ושתיקתם של המצריים, אלא גם שהבכורים קמו על אבותיהם ופגעו בהם, על כך שאינם מסכימים לשלח את עם ישראל, ואף זה היה בשבת הגדול.

ונראה להסביר את הדברים על פי דברי קדשו של הרה"ק רבי לוי יצחק מברדיטשוב ז"ע בספרו קדושת לוי (פרשת שמות), שמקשה, כיצד את מכת בכורות עשה הקב"ה בכבודו ובעצמו כמו שנאמר בהגדה של פסח: "אני ולא מלאך אני ולא שרף", הרי "מפי עליון לא תצא הרעות והטוב"?

והוא מתרץ: "אמנם נבאר, דבאמת מאתו יתברך לא תצא הרעה רק כל הטובות, וכאשר יפקחו עינינו לראות גודל תועלת המגיע לרשעים עצמם, מחמת הכאה שמכה השי"ת אותם, נראה בחוש התועלת הגדולה, רק הרשעים האומות בעצמם אין להם לב להבין להתלהב ולהשתוקק ולכסוף באהבה עזה וחמדה, לקבל ההכאה באהבה וברוב חיבה ותשוקה וחמדה, לחסות בנועם השם על ידי ההכאה זו. דידוע דעל ידי הכאת מצרים נתגדל ונתקדש שמו הגדול והקדוש בעולם אשר לא נודע עדיין... וכן בכל הכאות רשעים נתגדל ונתקדש שמו הגדול והקדוש... וכיון דעל ידי הכאתו נתגדל ונתקדש שמו הגדול, כמה יש לו לכסוף ולהשתוקק לזכות זה שעל ידו יתגדל שמו הגדול ושמו גורם לזה, מה נחמד ומה נעים, ומה מתוק לחכי ומה ערב עלי, כל ההכאות והיסורים, שעל ידי יתגדל ויתקדש שמו הגדול בעולם. אמנם האומות הם ערלי לב ועיניהם סתומות ולבם אטום להבין טובות שיוכל להגיע להם על ידי ההכאות הללו".

בדרך זו מבאר ה"קדושת לוי" (פרשת בשלה) את הנאמר בקריעת ים סוף: "וירא ישראל את היד הגדולה אשר עשה ה' במצרים", והרי "יד הגדולה" היא כינוי למדת החסד לעומת "יד החזקה" שהיא כינוי למדת הדין, אם כן כאן שמתו מצרים על שפת הים שזה היה מעשה גמור של דין, איך שייך לומר: "וירא ישראל את היד הגדולה אשר עשה ה' במצרים"?

ומתרץ ה"קדושת לוי" בלשון קדשו: זה היה חסד גדול למצריים שהם היו כלים לניסי ה', שעל ידם נתקדש שמו הגדול והיו העם יראים את ה' מפחדו ומהדר גאוונו. וזהו, "וירא ישראל את היד

(סוכה כה), הנהגה זו הכריחתי לענות פעמים רבות "לא שמעתי" (סוכה שם). היכולת להודות בפני אחרים על אי ידיעה, היא שהעניקה לו את התואר "הגדול" כך מצינו בירושלמי (נדרים סוף פרק י') שאמרו החכמים "הרי שלחנו לכם אדם גדול שלא בוש לומר "לא שמעתי".

כראיה יש להביא את רבי חנינא בר חמא תלמידו של רבי, אשר גם הוא זכה לתואר "הגדול" (תענית כז:) שגם הוא הודה כמה פעמים ברבים ואמר "לא שמעתי" (ירושלמי שביעית פרק ו' ועוד).

אולם לפי דרכינו נראה לתת הסבר אחר, בהקדם הגמרא בבבא מציעא (נט.) מביאה את המעשה המפורסם בעניין "תנורו של עכנאי", השאלה התעוררה לגבי תנור העשוי חוליות חוליות כאשר בין חוליה לחוליה ניתן חול, האם תנור שכזה נחשב כמקשה אחת והרי הוא כלי שיכול לקבל טומאה או שמכיוון שרק חול משלים בין חוליה לחוליה נחשב התנור ככלי מנותץ ומפורק, והרי כלי מפורק אין לו בית קיבול ואיננו מקבל טומאה? "רבי אליעזר מטהר וחכמים מטמאין". רבי אליעזר היה בדעת יחיד כנגד דעת כל חכמי ישראל.

מעשה זה נתפרסם בשם "תנורו של עכנאי" עכנאי הוא נחש בארמית ומכיוון שדשו בנושא זה רבות חזרו ועסקו בו סבבו ודברו בכל ענייניו כמו נחש שזנבו בתוך פיו, לכן הוכתר המעשה בכינוי זה.

"תנא באותו היום השיב רבי אליעזר כל תשובות שבעולם ולא קבלו הימנו" בכל זאת נשאר רבי אליעזר בדעתו ואף הביא כראיה שלושה מופתים לאמת את דעתו.

"אמר להם: אם הלכה כמותי, חרוב זה יוכיח! נעקר חרוב ממקומו מאה אמה, ואמרי לה (יש אומרים) ארבע מאות אמה. אמרו לו: אין מביאין ראייה מן החרוב.

"חזר ואמר להם: אם הלכה כמותי, אמת המים יוכיחו! חזרו אמת המים לאחוריהם". המים פסקו מזרימתם הטבעית ונסוגו אחור, אולם גם ממופת זה לא נתרגשו החכמים אלא "אמרו לו אין מביאין ראייה מאמת המים".

"חזר ואמר להם: אם הלכה כמותי כותלי בית המדרש יוכיחו, הטו כותלי בית המדרש ליפול, גער בהם רבי יהושע ואמר להם: אם תלמידי חכמים מנצחים זה את זה בהלכה, אתם מה טיבכם? לא נפלו הכתלים מפני כבודו של רבי יהושע, ולא זקפו מפני כבודו של רבי אליעזר ועדיין מטין ועומדים.

רבי אליעזר עדיין אחז בדעתו והוסיף לנסות לשכנע בצידקתו את האחרים, "חזר ואמר להם: אם הלכה כמותי מן השמים יוכיחו" ואכן "יצתה בת קול ואמרה מה לכם אצל רבי אליעזר שהלכה כמותו בכל מקום".

אולם גם בת קול זו לא הטתה את החכמים מעמדתם הנחרצת, "עמד רבי יהושע על רגליו ואמר "לא בשמים היא" (דברים ל' י"ב) מאי לא בשמים היא? אמר רבי ירמיה: שכבר ניתנה תורה מהר סיני, אין אנו משגיחין בבת קול שכבר כתבת בהר סיני: "אחרי רבים להטות" (משפטים כ"ג, ב').

החכמים לא קיבלו את דעת היחיד של רבי אליעזר, ולמרות כל האותות שהביא לצידקת דבריו פסקו את ההלכה כדעת הרוב.

ממשיכה לספר הגמרא, שבאותו זמן פגש התנא רבי נתן את אליהו הנביא ושאל אותו: "מאי עביד קוב"ה בהיא שעתא", מה עשה הקב"ה באותה שעה? אמר לו אליהו הנביא: "קא חיין" - הקב"ה כביכול שמח ואומר: "נצחוני בני, נצחוני בני".

אחר שהוכרעה ההלכה יישמו את הפסק הלכה למעשה: "אותו היום הביאו כל טהרות שטיהר רבי אליעזר ושרפום באש". כל זאת להוכיח קבל עם, שאין מקום להמשיך ולנהוג כדעת רבי אליעזר בעניין זה.

ולא זו בלבד, אלא מכיוון שרבי אליעזר לא קיבל עליו את דין הרוב, "נמנו עליו וברכהו" (בלשון סגי נהור), גזרו עליו נידוי.

"שאלו: מי יילך ויודיעו? מי מקבל על עצמו את המשימה הבלתי נעימה להודיע לגדול הדור על נידויו מקהל החכמים.

הציע תלמידו רבי עקיבא את עצמו ואמר: "אני אלך שמא ילך אדם שאינו הגון ויודיעו, ונמצא מחריב את כל העולם כולו". רבי עקיבא חשש שצערו של רבי אליעזר על שנידוהו יגרום לחורבן העולם וקיווה שהוא יצליח למתן את הצער הרב של רבי אליעזר.

"מה עשה רבי עקיבא? לבש שחורים ונתעטף שחורים וישב לפני בריחוק ארבע אמות", אמר לו רבי אליעזר: עקיבא מה יום מיומיים? אמר לו: רבי, כמדומה לי שחברים בדילים ממך", הבין רבי אליעזר את שאירע.

"אף הוא קרע בגדיו וחלץ מנעליו ונשטט וישב על גבי קרקע זלגו עיניו דמעות (ומיד כתוצאה מכך) לקה העולם שליש בזיתים ושליש בחיטים ושליש בשעורים, ויש אומרים אף בצק שבידי אשה טפח.

ולא זו בלבד, אלא מכה גדולה היתה באותו יום "שבכל מקום שנתן בו עיניו - רבי אליעזר נשרף", זאת ועוד, רבן גמליאל שהה בספינה ו"עמד עליו נחשול לטבעו, אמר (רבן גמליאל): כמדומה לי שאין זה אלא בשביל רבי אליעזר בן הורקנוס, עמד על רגליו ואמר: רבונו של עולם! גלוי וידוע לפניך שלא לכבודי עשיתי ולא לכבוד בית אבא עשיתי, אלא לכבודך שלא ירבו מחלוקות בישראל (שלא ירגיל היחיד לחלוק על המרובין, רש"י) נח היים מזעפר".

רבן גמליאל היה נשיא הסנהדרין ובתוקף תפקידו אישר את הנידוי של רבי אליעזר. זאת על אף שהיה גיסו, אחי אשתו של רבי אליעזר. ללמדנו, כי לא נגיעות אישיות הכתיבו את מעשי החכמים, אלא הדאגה לכבוד שמיים. החשש פן תרבינה מחלוקות בישראל, הדאגה שמא יהיו בישראל שתי תורות הם שהדריכו את הנשיא בהתנהלותו עם גיסו.

לאחר הנידוי עקר רבי אליעזר מיבנה, והתיישב בעיר לוד, שם ישב עד יום מותו.

נמצא לכאורה כי רבי אליעזר היה מנודה עד סוף חייו, עונש נורא לתלמיד חכם כמותו, לכן נבחר לו התואר "רבי אליעזר הגדול", כשם ש"שבת הגדול" מגלה על החסד שנעשה עם המצריים בעונשם, כך כינוי "הגדול" אצל רבי אליעזר מלמד, על החסד שנעשה עם רבי אליעזר בעונש הנידוי, כיון שעל ידו נתקדש שם שמים, שאין החכמים נגזרים אחר מופתים או בת קול, אלא אחר האמת לאמיתה.

נראה לתת הסבר נוסף מדוע נקרא "רבי אליעזר הגדול" וייקשר אותנו שוב אל "שבת הגדול", כתב החיד"א בספרו ראש דוד (פרשת ניצבים וילך) שהאר"י הקדוש גילה לנו, שאף שעכשיו הלכה כבית הלל נגד בית שמאי אולם לעתיד לבוא תהיה הלכה כבית שמאי, ולכן כיון שרבי אליעזר "שמותי הוא" היינו מבית שמאי, לכן לעתיד לבוא תהיה הלכה כמותו.

והנה, הלבוש (סימן ת"ל סיעף א) כתב, ששבת זו נקראת "שבת הגדול", כי היא הקדמה לגאולה, שנאמר בה (מלאכי ג, כו) "הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא לפני בוא יום ה' הגדול והנורא, והשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם". לפי זה כינוי "הגדול" לרבי אליעזר מרמז לזמן הגאולה "בוא יום ה' הגדול והנורא", שאז אכן תיפסק הלכה כרבי אליעזר.

שבת הגדול:

בדרשת שבת הגדול דרש הרה"ק רבי בעריש מביאלא: באים אלי אנשים לשאול שאלות בענייני הפסח, כיצד להכשיר חבית של 'בארשט' (חמיצה), היאך להכשיר כפות ומזלגות. אבל מדוע אף אחד לא בא לשאול, איך מניחים את כזית ממצה הטהור, בפה אשר נטמא כל השנה בכל דבר אסור, בשקר ברכילות בלשון הרע, וכדומה. הרבי אמר זאת בהתרגשות עצומה עד שכל הקהל געו בבכייה.

כתב בספה"ק בית אברהם: ענין שבת הגדול, הוא ע"ד מאמר מרן אא"ז ביסוד העבודה ז"ע, "וסלחת לעווני כי רב הוא", ע"פ משל למלך שעשה סעודה בידו הרחבה והמלאה, ואחרי ששריו ועבדיו אכלו כרצונם עדיין נשאר, ואכלו כל בני המדינה ועדיין נשאר, מפני שהכין הרבה מאוד כיד המלך, ואין זה כבוד המלך שישפכו הנשאר, והיו מוכרחים לקרוא ולהזמין לסעודה כל האסירים המורדים והפושעים שבבית הסוהר, שיאכלו סעודת המלך. וכמו"כ "וסלחת לעווני כי רב הוא", החסד של השי"ת כ"כ גדול אין סוף ואין תכלית, ואתה מוכרח לסלוח גם לעווני, שיהיה מקום להתפשטות מידת החסד. וזהו גם שבת הגדול, כי גדול וקדוש מאוד לחסות תחת כנפיו אפילו לפחות שבפחותים, פושעים ומורדים, לטהרם ולהכינם לחג הקדוש.